

„Eesti keele teetähised“ – oluline teetähis teiste seas

Õim, Asta (koost). Eesti keele teetähised.
Jüri Valge (toim). Tallinn: Emakeele Selts,
EKM Teaduskirjastus, EKSA 2023, 268 lk

Keeleteadlase ja fraseoloogi Asta Õimu 2023. aastal ilmunud kogumik „Eesti keele teetähised“ annab ülevaate eesti keele ajaloo märgilise tähendusega sündmustest, eesti keelt mõjutanud uurimustest-ettevõtmistest ning institutsioonidest ja otsustest, mis on kaasa aidanud eesti keele käekäigu kujunemisele, selle väärtustamisele ja kaitsmisele. Kogumik on äärmiselt mahukas täiendus eesti keele kujunemise ja arendamise kohta ilmunud ülevaadetele, olles väärtuslik lugemisvara nii erialainimestele kui ka kõikidele eesti keele huvilistele. Tuginedes raamatu pealkirjale, võib eesti raamatu aastal eesti keele teetähiseks nimetada ka niivõrd olulist raamatut ennast.

Kogumik jaguneb seitsmeks suuremaks peatükiks ning annab põhjaliku ülevaate keeleajaloo märgilise tähendusega sündmustest ja saavutustest 13. sajandist 21. sajandini. Saatesõnas tõdeb Õim (lk 5), et tähiseid on eesti keele arenguteel kahtlemata rohkem, kui kogumikku mahtus, ning igast perioodist on püütud esile tuua iseloomulikumat. Vaatamata paratamatule valikule, on ülevaade kahtlemata suurepärane tervik, andes lugejale üldpildi eesti keele arenemisest esimeste eestikeelsete sõnade kirjapanekust tänapäeva keeletehnoloogiliste saavutuste ja keelepoliitikani välja. Kõik sündmused on peatükkides esitatud kronoloogilises järjestuses. Tänuväärne lisa on iga teema lõpus esitatud valik nii teaduslikke kui ka populaarteaduslikke allikaid, mis annab kõigile huvilistele lisalugemise võimaluse.

Kogumiku kolm esimest peatükki võiks kokku võtta märksõnadega *olulised esimesed*. Esimene peatükk annab ülevaate esimestest eestikeelsetest kirjapanekutest. Teine peatükk käsitleb käsikirju ja trükitekste. Eraldi on välja toodud Kullamaa käsikiri ning vanim osaliselt säilinud eestikeelne raamat, Simon Wandradti ja Johann Koelli katekismus. Kolmas peatükk avab esimesi vaimuliku sisuga käsikirju ning muid trükiseid. Vaimuliku sisuga tekstidest on välja toodud nii Georg Mülleri „Jutluseraamat“, Liivimaa vaimulikele mõeldud „Agenda Parva“, Joachim Rossihniuse kirikukäsiraamatud kui ka Heinrich Stahli käsiraamat ja jutlustekogu, millest viimased panid aluse eestikeelsele trükitud kirikukirjandusele. Trükistest on ülevaade nii esimestest ilmalikest eestikeelsetest värssidest ja Reiner Brockmannist, põhjaeesti ja lõunaeesti keele grammatikatest kui ka aabitsatest ning eestikeelse kooliõpetuse algusest. Peatükk lõppeb ülevaatega kirjaviisireformist, Wastsest Testamendist, Hornungi eesti keele grammatikast ja esimesest eesti keele grammatikast, kus on kohalikust keelepruugist lähtudes võetud rohkem arvesse kõneldava eesti keele erijooni.

Raamatu neljandas peatükis on vaatluse all 18. sajand. Peatükk algab Salomo Heinrich Vestringi „Eesti-saksa sõnaraamatuga“, mida võib pidada esimeseks iseseisvaks leksikograafiliseks teoseks, mille lähtekeeleks on eesti keel. Teetähiste auväärses 18. sajandi nimistus peatutakse veel Anton Thor Helle grammatikal (1732), esimesel eestikeelsel täispiiblil (1739), esimesel eestikeelsel ajakirjanduslikul väljaandel („Lühhiike õpetus“, 1766–1767) ning Hupeli grammatikal (1780).

Viies, 19. sajandi peatükk on eelnevatest juba märksa mahukam ning algab ühe tähtsaima keelepoliitilise sündmusega 19. sajandi alguses – eesti keele õpetamise algusega Tartu Ülikoolis. Siia perioodi jäävad ka olulised esimesed kohalikud, teaduslikud ja eestikeelsed ajakirjanduslikud väljaanded „Tarto Maa Rahwa Näddali-Leht“ (1806), Johann Heinrich Rosenpläneri „Beiträge“ (1813–1832), millest viimasega algab nii eesti keeleteadus kui ka rahvusbibliograafia traditsioon (lk 49). „Marahwa Näddala-Leht“ (1821–1823), mille toimetaja oli Otto Wilhelm Masing, oli kahtlemata suure tähtsusega, sest moodustas omamoodi talupojaentsüklopeedia (lk 53) ning seda loeti mitme põlvkonna jooksul. Johann Voldemar Jannseni „Perno Postimees“ paneb aluse aga eesti ajakirjanduse traditsioonile. Peatükis ei jää tähelepanuta

ka õ-tähe saamisluhu, Kristjan Jaak Petersoni tähtsus eesti keele- ja kultuuriloos, mitmed märgilise tähendusega liikumised, sündmused, haritlased ja teosed. Olgu siinkohal välja toodud Õpetatud Eesti Selts (1838), Ahrensi grammatika ja uue kirjaviisi kujunemine (1843-1870), esimene üldlaulupidu (1869), Ferdinand Johann Wiedemanni sõnaraamat (1869) ja grammatika (1875) ning Eesti Kirjameeste Selts (1872). Peatüki lõpetavad osad avavad eestikeelse keelekirjelduse algust ja Karl August Hermannini eesti keele grammatikat ning sõnavara rikastamist laiemalt.

Kuuendas peatükis, 20. sajandi teetähistes on peatutud nii esimesel keeleseadusel, „Õigekirjutise sõnaraamatul“ (1918), nimede eestistamisel, keelekorraldusliikumisel ja keeleuuendusel, teadussõnavaral, paljudel märgilise tähendusega kogumikel ja väljaannetel ning seltsidel, saatetel ja keelepäevadel. Taasiseseisvumisega alanud ajajärku iseloomustavad ka uurimissuundade mitmekesisus, suulise kõne uurimine (alates 1996), suunavad ja soovitavad õigekeelsussõnaraamatud (alates 1999), korpuste rajamised ning mitu olulist riiklikku programmi.

Seitsmes, 21. sajandi peatükk avab nii oluliste ajakirjade, kogumike ja tervikkäsitluste tähised (ajakirja Oma Keel ilmumine, ülevaateteos murretest, soome-eesti ja eesti-soome sõnaraamatud, „Sõnapere sõnaraamat“ (2012), eesti keele akadeemilise tervikkäsitluse sari „Eesti keele varamu“ (alates 2015), „Kohanimeraamat“), keelepoliitilised otsused, strateegiad ja organisatsioonid (Eesti keelenõukogu ja eesti keele strateegiline planeerimine, Keelehooldekeskus, Eesti Keele-ressursside Keskus, Eesti Rakenduslingvistika Ühing) ning arvukad keelesündmused ja -ettevõtmised (tekstipäev, muutuva keele päev ja eesti keele aasta).

Raamatu viimasesse, seitsmendasse peatükki on mõistagi jõudnud ülevaade teetähistest 2023. aastani. Kindlasti on juba praegu lisandunud ja hoogsalt lisandumas kaalukaid eesti keele alaseid ettevõtmisi, mis ootavad talletamist tulevastes kogumikes. Nii lõpetab Asta Õim tabavalt ka kogumiku saatesõna (lk 5-6): „See, et meie käsutuses on praegu eesti keel kogu oma varieeruvuses, on aastakümnete ja -sadade pikkuse arengu tulemus. Ehk toob see raamat lähemale mõistmise, et loomulikus keelekeskkonnas elamisel on inimese jaoks hindamatu väärtus. [...] „Eesti keele teetähised“ on koostatud teadmises, et

keel on meie kõigi asi; veendumuses, et eesti keelt, meie emakeelt on prestiižikas tunda.“

„Eesti keele teetähistel“ on kahtlemata väga suur roll tehtu talletamisel ja eesti keele väärtustamisel laiemalt.¹ Seejuures on teos ühteaegu sisukas ja jõukohane lugemine kõigile keelekasutajatele.

Andra Kütt-Leedis

¹ 2023. aasta keeletegude konkursil pälvis Asta Õimu koostatud üldhariv raamat „Eesti keele teetähised“ ministrite esiletõstu.